

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота
магістра
на тему «**ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ДІТЕЙ
СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ
НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ**»

Виконала: студентка 2 курсу Sol1-M22z
ОП спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логодедія
Холодюк Валентина Мірчівна

Науковий керівник:
Федоренко Світлана Володимирівна
доктор педагогічних наук, професор

Рецензент:
Гноєвська Оксана Юріївна,
кандидат педагогічних наук, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ	6
1.1. Поняття «комунікативні здібності» в науковій літературі	6
1.2. Особливості розвитку комунікативних здібностей в онтогенезі.....	12
1.3. Психолого-педагогічна характеристика дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення	19
Висновки до першого розділу	27
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ДІАГНОСТИКИ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ	29
2.1. Принципи побудови та опис експериментальної методики	29
2.2. Аналіз результатів констатувального дослідження.....	43
Висновки до другого розділу.....	48
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ЗАХОДІВ ІЗ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ	50
3.1. Обґрунтування та опис експериментального навчання	50
3.2. Зміст педагогічних заходів з формування комунікативних умінь дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ	54
3.3. Аналіз результатів формувального етапу експерименту	65
Висновки до третього розділу	70
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	79

ВСТУП

Актуальність дослідження. Людина як соціальна істота майже від народження потребує спілкування – складної і багатогранної діяльності, що вимагає особливих знань і умінь, які вона опановує в процесі засвоєння соціального досвіду, накопиченого поколіннями. Високий рівень комунікативності є запорукою успішної адаптації людини в соціумі. Тобто можна говорити про практичне значення формування комунікативних умінь починаючи з раннього дитинства.

За даними зарубіжних і вітчизняних дослідників, кількість дітей із загальним недорозвитком мовлення значно зростає. У вітчизняній логопедії накопичено великий теоретичний матеріал з проблем етіології, симптоматики, різноманітних клінічних проявів мовленнєвих порушень (О.Белова, Н.Гаврилова, О.В.Гаяш, В.Кисличенко, Ю.Коломієць, В.Кондратенко, С.Конопляста, Л.Лопатіна, І.Мартиненко, І.Марченко, О.Мілевська, Н.Пахомова, Ю.Рібцун, О.Ткач, Л.Трофименко, М.Шеремет та ін.).

Аналіз літературних джерел і практики виховання та навчання дошкільників зі складними мовленнєвими порушеннями (В.Галущенко, А.Голуб, І.Мартиненко, Ю.Пінчук, В.Погребняк, Ю.Рібцун, Є.Соботович, С.Федоренко та ін.) свідчить про порушення у дітей із загальним недорозвитком мовлення зорового і фонематичного сприймання, слухової і зорової уваги, вербальної пам'яті, словесно-логічного й абстрактного мислення, емоційно-вольової сфери, що в цілому негативно впливає на їхній загальний і мовленнєвий розвиток.

Актуальність обраної теми дослідження обумовлена, з одного боку, очевидною значущістю спілкування в житті як суспільства в цілому, так і кожного індивіда. З іншого боку, бурхливий розвиток психологічних і педагогічних наук обумовив численні підходи до розуміння суті, значення,

механізмів, засобів комунікації, причин комунікативних невдач і способів їх попередження та подолання.

Незважаючи на багаточисленні дослідження, тема вивчення та розвитку комунікативних умінь у дітей із загальним недорозвитком мовлення залишається недостатньо вивченою. Саме тому необхідний її всебічний аналіз і відбір найбільш сучасних, ефективних форм і методів розвитку комунікативних умінь і навичок даної категорії дітей.

Мета дослідження – вивчити особливості комунікативних умінь дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення та розробити корекційно-розвивальну програму їх розвитку.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати науково-теоретичну загальну та спеціальну літературу стосовно досліджуваної проблеми.
2. Розробити експериментальну методику вивчення особливостей комунікативного розвитку дітей середнього дошкільного віку із загальними недорозвитком мовлення.
3. Дослідити особливості комунікативного розвитку дітей середнього дошкільного віку із загальними недорозвитком мовлення та зробити аналіз результатів цього дослідження.
4. Розробити корекційно-розвивальну програму з формування комунікативних умінь дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ

Об'єкт дослідження – комунікативні уміння дітей середнього дошкільного віку.

Предмет дослідження – розвиток комунікативних умінь дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Для досягнення мети та вирішення завдань дослідження були використані такі методи:

- аналіз і узагальнення літературних джерел із проблеми дослідження;

- анкетування батьків дітей середнього дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення;
- спостереження за комунікативною поведінкою дітей середнього дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення;
- обстеження дітей із метою з'ясування рівня комунікативного розвитку;
- розроблення методики діагностування комунікативних здібностей дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення;
- аналіз результатів експериментальних даних.

Практичне значення дослідження полягає у можливості їх використання в практичній діяльності вчителів-логопедів, корекційних педагогів, спеціальних психологів та батьків для покращення комунікативних здібностей дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (56 найменувань) та додатків. Загальний обсяг роботи 100 сторінок, основного тексту – 72 сторінки.

ВИСНОВКИ

1. Проблема комунікативного розвитку дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення є достатньо актуальною на теперішній час. Це пояснюється значенням комунікативної діяльності в процесі соціалізації дитини та важливим значенням саме дошкільного дитинства для гармонійного розвитку особистості людини.

2. Теоретичний аналіз таких понять спілкування та комунікації, комунікативних умінь, комунікативної потреби, мотивації спілкування, функцій спілкування і мовлення показав, що вони є індивідуально-психологічними властивостями особистості дитини.

3. Визначено, що діти середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення мають недостатньо сформовану комунікативну поведінку. Причинами цього виступають обмеженість мовленнєво-рухових можливостей, певне порушення мовленнєвої моторики, особливості психічного розвитку, недосконалість соціального виховання, відсутність особово-орієнтованого підходу до навчання. Як наслідок відбувається порушення соціальних контактів такої категорії дітей.

4. Розроблено методику дослідження стану сформованості комунікативних умінь у дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. На основі отриманого матеріалу під час констатувального етапу дослідження було визначено особливості комунікативної поведінки та рівень сформованості комунікативних умінь у зазначеної категорії дітей. Аналіз отриманих даних констатувального етапу експерименту виявив, що діти середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення мають певні особливості комунікативної поведінки: вони надають перевагу іграм на самоті, не вміють спілкуватися з партнерами по грі, домовлятися, допомагати один одному, вступають в спілкування лише за ініціативи дорослого.

Виявлено кілька рівнів сформованості комунікативних умінь у даної категорії дітей. В основній групі: високий рівень - 11%, середній рівень – 47,8%, низький рівень – 41,2%. В порівняльній групі: високий рівень - 11%, середній рівень – 48,3%, низький рівень – 40,7%.

5. Визначено та науково обґрунтовано педагогічні заходи та умови формування комунікативних умінь дітей середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Розроблено програму корекційно-розвивальних занять, які б сприяли формуванню комунікативних умінь у зазначеної категорії дітей.

Контрольний етап дослідження засвідчив помітні позитивні кількісні зрушення рівнів сформованості комунікативних умінь у дітей основної групи. Так високі показники отримали 62,4%, середній рівень – 26,3%, низький рівень – 11,3%. В той же час в групі порівняння показники особливо не змінилися: високий рівень - 15%, середній рівень – 51,5%, низький рівень – 33,5%.

Результати формувального етапу свідчать про те, що за умов спеціально організованої, цілеспрямованої та систематичної корекційно-розвивальної роботи діти середнього дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення мають гарний потенціал для підвищення рівня комунікативних умінь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдіян Г. Педагогічний вплив учителів і батьків на формування духовності дошкільників. *Дошкільне виховання*. 2011. №1. С. 36–39.
2. Андрусишина Л. Є. Особливості інтелектуального розвитку дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення. Київ, 2012. 283 с.
3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. кер. та заг. ред. О.Л.Кононко. 3-тє вид., випр. Київ : Світич, 2009. 430 с.
4. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної прагматики: підручник. Київ : ВЦ Академія, 2011. 304 с.
5. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
6. Бобак О. Б. Соціалізація особистості в дошкільному віці як предмет науково-педагогічного вивчення. *Міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Посвіт, 2013. Вип. 4. 178-184 с.
7. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.
8. Богуш А. М. Мовленнєве спілкування як лінгводидактична проблема: навчально-методичний посібник. Одеса, 2006. 176 с.
9. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Харків : Ранок, 2012. 234 с.
10. Богуш А. М. Культура мовного спілкування дітей дошкільного віку. Харків : Ранок, 2010. 84 с.
11. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку. Київ : Слово, 2015. 408 с.
12. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Київ : Видавничий дім «Слово», 2004. 374 с.

13. Брушневська І. Дослідження стану сформованості процесів пам'яті у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Педагогічний процес: теорія і практика. *Педагогіка*. 2017. № 3 (58). С.4-10.

14. Брушневська І., Рібцун Ю. Формування комунікативного компонента мовленнєвої діяльності дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2016. 160 с.

15. Вінокурова О. В. Вплив мовленнєвих порушень на особистість, поведінку та емоційно-вольову сферу дитини. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова. 2014. Вип. 28. С. 37-41

16. Володіна С. Є. Культура спілкування і особливості міжособистісних відносин. *Питання психології*. 2015. № 1. С. 45-49.

17. Гавриш Н. Калейдоскоп інформаційно-ігрової творчості дітей: методичні рекомендації щодо використання коректурних таблиць. Київ : Слово, 2012. 256 с.

18. Горбунова Н. В. Методика формування діалогічних умінь старших дошкільників. Ялта : РВВ КГУ, 2006. 200 с.

19. Єлькін Д. К. Психологія спілкування. Київ : Мікрос-СВС, 2004. 121 с.

20. Єфименко М. Емоційний портрет дошкільника: методика ігрового тестування. *Дошкільне виховання*. 2004. №4. С. 12–14.

21. Калмикова Л.О. Перспективність і наступність в навчанні мови й розвитку мовлення дітей дошкільного і молодшого шкільного віку: психолінгвістичний і лінгвометодичний виміри. Київ : Слово, 2017. 448 с.

22. Калмикова Л. О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку: монографія. Київ : Фенікс, 2008. 497 с.

23. Калмикова Л. О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс. Київ : Слово, 2016. 384 с.

24. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника. Київ : Стилос, 2002. 144 с.

25. Лемещук М. А. Проблеми соціалізації дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення в емоційно-вольовій сфері. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 69 (3). С. 115-118.

26. Ленів З. Діагностика усного мовлення старших дошкільників засобами арт-терапії. Київ : Спадщина, 2011. 64 с.

27. Леонтьєв О. М. Педагогічне спілкування. Київ : Просвіта 2009. 388 с.

28. Лопатіна Г.О. Методика навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку. Бердянськ: ФОП Ткачук О.В., 2014. 254 с.

29. Мартиненко І. В. До проблеми порушень комунікації у дітей із тяжкими порушеннями мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2010. № 16. С. 288-290.

30. Мартиненко І.В. Комунікативний тренінг дітей старшого дошкільного віку із системними порушеннями мовлення: навчально-методичний посібник. Київ : ДІА, 2017. 128 с.

31. Мартиненко І. В. Особливості вольової готовності до шкільного навчання дітей шестирічного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. № 5. С. 159-164.

32. Мартиненко І. В. Особливості міжособистісної комунікації у дітей із нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 24. С. 321-325.

33. Мартинчук О. В. Активізація мовленнєвої діяльності дітей раннього віку в освітньому просторі дошкільного навчального закладу. *Психолінгвістика*. 2011. Вип. 8. С. 59-65.

34. Марченко І. С. Науково-теоретичні основи проблеми комунікативного розвитку дітей із алалією. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 33. С. 36-42.

35. Марченко І. С. Педагогічні технології комунікативного розвитку дітей із тяжкими порушеннями мовлення (логопедична робота). Київ : Слово, 2016. 261 с.

36. Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української мови: логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників: навчальний посібник. Київ : Слово, 2013. 286 с.

37. Марченко І. С., Пузир Т. Ю. Активізація мовленнєвого спілкування дітей із загальним недорозвиненням мовленням. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна*. 2010. Вип. 15. С. 156-160.

38. Марченко І. С., Швалюк А. Ю. Особливості мовленнєвої активності дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Науково-методичний журнал «Логопедія»*. 2015. №6. С. 51-58.

39. Островська К. О. Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом: монографія. Львів : «Тріада плюс», 2012. 520 с.

40. Особливості логопедичної роботи з дітьми дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення / І. С. Марченко. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/logoped_2013_3_12.

41. Пахомова Н. Г. Нейропсихолінгвістика. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2013. 268 с.

42. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини: Монографія. Київ : ТОВ «Нора-прінт», 2002. 309 с.

43. Рібцун Ю. В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення: Програмно-методичний комплекс. Київ : Кафедра, 2013. 284 с.

44. Рібцун Ю. В. Методичні рекомендації щодо формування фонетико-фонематичної складової експресивного мовлення молодших дошкільників із ЗНМ. *Український логопедичний вісник: зб. наук. пр.* 2010. Вип. 1. С. 72-81.
45. Рібцун Ю. В. Науково методичне забезпечення реалізації спеціальної освіти дітей із ЗНМ. *Логопед.* 2011. № 8 (8) серпень. С. 4-11.
46. Розвиваємо мовлення: дидактичні матеріали / Упоряд. Н. С. Клунська. Харків : Основа, 2007. 64 с.
47. Соботович Є. Ф. Вибрані праці з логопедії. Київ : Вид. дім Дмитра Бураго, 2015. 308 с.
48. Становлення мовленнєвої особистості дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення / Г. О. Лопатіна. URL: <https://pj-journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/1013/967>.
49. Становлення слова у дітей дошкільного віку: теоретичний аспект / Л. В. Алексєнко-Лемовська. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/14021/3/Stanovlennya%20slova%20u%20ditej%20doshkil%60nogo%20viku%20teorety%60chny%60j%20aspekt.pdf>
50. Трифонова О. С. Виховання звукової культури мовлення дітей середнього дошкільного віку. Одеса: СВД М.П., 2008. 207 с.
51. Трофименко Л. І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку: Навч.-метод. посібн. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 72 с.
52. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. Київ : «Актуальна освіта», 2013. 108 с.
53. Формування фонетичного компоненту мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку в онтогенезі / І. М. Брушневська. URL: https://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/brushnevsk_a_i_formation_of_phonemic_speech_component_of_preschool_children_in_ontogeny.pdf.
54. Формування та корекція складової структури слова у дітей із порушеннями мовленнєвого розвитку: навчально-методичний посібник / під ред. Н. В. Чередніченко. Київ, 2019. 130 с.

55. Формування мовної особистості на різних вікових етапах / під ред. А. М. Богуш, О. С. Трифонова. Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. 271 с.

56. Шеремет М. К. Розвиток мовленнєвої активності дітей с аутистичними порушеннями старшого дошкільного віку: навчально-методичний посібник. Київ : ДІА, 2017. 192 с.